

DEDE KORKUT METİNLERİ ÜZERİNDE TESPİTLER (1)

Sadettin ÖZÇELİK*

ÖZET

Bu makalede, Dede Korkut metinlerinde yanlış okunmuş veya yanlış anlamlandırılmış bazı kelimelerle ilgili yeni düzeltmeler ve bazı tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, yanlış okumalar, yanlış anlamlandırmalar, düzeltmeler ve tespitler.

THE NEW CORRECTIONS ON DEDE KORKUT MANUSCRIPTS

ABSTRACT

In this article it is discussed that corrections of some words or structures which were reading by mistake or missing and related to reading and meaning in Dede Korkut.

Key Words: Dede Korkut, wrong or missing word, correction, reading and to give meaning.

Drs.4a.5 (ME 4.5) *Soylamada* eksiklik

“Şarp yürüen kaçılık ata nâ-merd yigit yine bilmez,
binince binmese yeg

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar

çalınca çalsa yeg.

Çala bilen yigide oqıla kılıcdan bir çomaq yeg.”

Yukarıdaki metin Dede Korkut’un giriş bölümündeki *soylamalardan* birinde geçer. Metinde altı çizili cümlede bir eksiklik olduğu anlaşılıyor. Önce araştırmacıların bu cümleyi okuyuşlarını görelim:

Ergin: “Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çalmasa yig.”

Gökyay: “Çalup keser öz kılıcı muhannesler çalınca çalmasa yeg.”

---

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, sozcelik@dicle.edu.tr

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Tezcan: “Çalub keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çalmasa yæg.”

Özçelik: “Çalup keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çal[ma]sa yæg.”

Bence araştırmacıların bu cümlede *çalsa* fiilini *çalmasa* şeklinde okuyarak yaptıkları tamir doğru fakat eksik bir tamirdir. Cümlelerin tamiri kendisinden önceki cümlelerin kuruluşu dikkate alınarak yapılmalı ve şöyle olmalıdır:

“Şarp yürügen kazılık ata nâ-merd yigit yine bilmez,
binince binmese yæg

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez]

çalınca çal[ma]sa yæg.

Not: Bu düzeltme Vatikan 59a.9 için de geçerlidir.

Drs.7b.13 (ME 11.13) **alçak**: aşağı, rütbece aşağıda olan

“Benden alcağ gişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benüm suçum ne oldıkım çara otağa kondurdu?”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *alçak* kelimesinin anlamını “*alçak, alçak yer*” (DKKII: 12); Gökyay, “*alçak, basık, aşağı, pes, pis, deni, hakir, aşağılık*” (DKK: 162) şeklinde vermiştir.

Bu anlamlar cümleye uygun düşmüyor. Nitekim, aynı araştırmacılar cümleyi bu eksikliği giderecek şekilde tercüme etmişlerdir: Ergin, cümleyi “...*benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu...*” (1971: 9) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay da *alçak* kelimesini Ergin gibi *aşağı* şeklinde tercüme etmiştir: “*Benden aşağı kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu...*” (1995: 31).

Ergin ve Gökyay cümleleri doğru tercüme etmelerine rağmen söz dizinlerindeki anlam eksik kalmıştır. Cümlede geçen *alçak* kelimesinin ‘*aşağı, rütbece aşağıda olan*’ anlamına kullanıldığı açıktır.

Drs.8a.11 (ME 12.11) Kadınım, veregüm, dölegüm

“Berü gelgil, başum bahtı, évüm tahtı!

Évden çıkup yöriyende selvi boylum,

Topuğında şarmaşanda çara saçlum,

Çurlu yaya beşzer çatma kaçlum,

Çoşa badem şıgmayan çar ağızlum,

Güz (11) almasına beşzer al yañaqlum,

ũũw̄w̄oş Kadınım ũşW̄D̄ȳw̄ veregüm ũT̄ıw̄c̄ dölegüm!

Görürmisin neler oldı?”

Yukarıda metindeki yazılışları gösterilen üç kelime araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş veya anlamlandırılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Ergin, kelimeleri “*Kavunum viregüm dıvlegüm*” okumuş ve “*Kavunum yemişim dıvleğim*” (1971: 10) şeklinde tercüme etmiştir. Sözlükte ise kelimelere “*dıvlek kavun, ham kavun, kelek*” (DKKII: 101), “*kavun kavun*” (DKKII: 175), “*virek kavun?*” (DKKII: 314) anlamlarını vermiştir.

Gökyay, kelimeleri önce “*Kadunum, veregüm, dölügüm*” (DKK: 5.17) diye okumuş, daha sonra bu okuyuşu “*Kadunum, diregüm, döleğim*” (DKK: 339) olarak düzeltmiş ve “*Kadunum, direğim, döleğim*” (1995: 32) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay ayrıca tercümesindeki dipnotta *dölek* kelimesi için “*ağırbaşlı, yumuşak başlı, sakın, itaatli, vakarlı Çok döl veren, çok doğuran*” (1995: 173) anlamlarını vermiştir.

Tezcan, kelimeleri “*Ƙadunum, zîregüm, dölegüm!*” okumuş ve yazdığı notta ikinci kelime için “*Yazılışı üšŴĎŶŵ olan sözcüğün üšĎŶd’ zîregüm yerine yanlış yazılmış olduğunu kabul ediyorum. Fa. Zîrek ‘anlayışlı, hünerli, akıllı’ yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da yaygındır.*” (DKON: 71) diyerek Derleme Sözlüğü’nde kelimenin tespit edilmiş yakın anlamlarına dikkat çekmiştir. Tezcan, üçüncü kelime için şöyle der: “*Buradaki dölek de ‘temkinli’ anlamındadır; TarS. 1231’de verilen öteki anlamları: ‘mutemet, dürüst, temkinli, vekarlı, sakın, itaatli, edepli’; DerS. 1577 dölek ‘uslu, terbiyeli, ağırbaşlı’; ‘uyanık, dikkatli, uysal, eli işe yatkın, dürüst, ciddi, mert’, 1578 ‘boyu bosu güzel olan.’*” (DKON: 71).

Ben, kelimeleri Tezcan gibi okumuş ve Tezcan’ın notuna gönderme yapmışım. (Özçelik 2005: 346) Şimdi her kelimeyi birer başlıkta ele alarak düşüncelerimi ve yeni okuyuşumu belirteceğim:

1. Ƙavunum üüŵŵöš → Ƙadunum üüŵcöš

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi kelime ‘*Ƙavunum*’ ve ‘*Ƙadunum*’ olmak üzere iki şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

Ben, kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu üüŵcöš ‘*Ƙadunum*’ şeklinde yazılması gerektiğini düşünüyorum. Dede Korkut’un başka yerlerinde geçen ‘*Ƙadun*’ kelimesinin örnekleri ve metindeki yazılışları şöyledir:

Drs.16a.4: Ƙadunum üüŵcöš

Drs.70a.12: Ƙadun Üŵcöš

Drs.89b.6: Ƙadun Üŵcöš

Drs.70a.1: Ƙadun Ücöš

Yukarıdaki ilk üç örnekte (Üŵcöš) ünlüler gösterilmiştir. Bu durum bize Drs.8a.11’de *dal* (č) yerine *vav* (ŵ) yazılmış olduğunu açıkça gösteriyor.

Bu cümle Dirse Han’a aittir ve kendisi bir beydir. Dede Korkut’ta *Ƙadun* kelimesi bir unvan olarak sadece beylerin eşleri için

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/7 Fall 2008

kullanılmıştır (Bunun için bk. Özçelik 2005: 35-37). Bu nedenle burada bir beyin eşine *kavunum* şeklinde seslendiğini düşünmek doğru kabul edilemez. Nitekim *kavun* kelimesi Dede Korkut'ta hiç geçmez.

2. ũšŴĎŶŵ viregüm, diregüm, ziregüm → veregüm; verek: verimli, münbit, doğurgan

Ergin'in kelimeye "*virek kavun?*" (DKKII: 314) şeklinde anlam vermiş olması, bu konuda tereddütlü olduğunu gösteriyor. Gökyay'ın '*diregüm*' (DKK: 339) okuyuşu ise kabul edilemez. Çünkü, *direk* Dede Korkut'ta toplam üç yerde geçmiş olup örneklerin hiçbirisi eşlerden biri için kullanılmamıştır. Tezcan ve Özçelik ise yanlış yazılmış düşüncesiyle kelimeyi *zirek* okumuşlardır ki bu kelime de Dede Korkut'ta hiç geçmez.

Türkçede *bitek* kelimesi *verimli* anlamındadır. Bundan hareketle *verek*, "*verimli, münbit, doğurgan*" anlamında yorumlanabilir ve bu anlam metnin bütünlüğüne gayet uygun düşer. Konu çocuk sahibi olup olmamaktır. O halde Dirse Han eşini çok sevdiğinden kendisini doğurgan biri olarak görmek isteyebilir ve bu psikolojinin etkisinde onu *doğurgan* olarak niteleyebilir.

3. düvlegüm ũĤŵč → dölegüm; dölek: doğurgan, çok ürün veren, münbit (tarla)

Ergin'in kelimeyi "*düvlek kavun?*" şeklinde okuyup anlamlandırması metne uygun düşmüyor. Diğer araştırmacıların *dölek* okuyuşları doğru olmalıdır. Ancak *dölek* için verdikleri anlamlar metne uygun düşmüyor. Bence kelimenin anlamını doğru tespit etmek için öncelikle burada geçen olayı özetlemek gerekiyor: Bayındır Han, Oğuz beylerine ziyafet verir ve davetine gelen beylerden oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oğlu kızı olmayanları ise kara otağa oturtur. Davete katılan Dirse Han, içinde kara keçe serili kara otağa oturtulur, önüne kara koyun yahnisi getirilir. Bunun sebebini sorunca kendisine şöyle cevap verilir: "*Hānum, bu gün Bayındır Hāndan buyruk şöyledür kim: Oğlı kızı olmayanı Tağrı te'ālā qarğayubdur, biz dağı qarğaruz' demişdür*" (Drs.8a.2-3). Dirse Han, bu cevap üzerine kalkarak evine gider ve yukarıdaki dizelerle başlayan soylamada önce eşine Bayındır Han'ın davetinde başından geçenleri özetler, ardından şu dizelerle sözünü sürdürür:

"Sendenmi-dür bendenmi-dür;

Tağrı te'ālā bize bir batman oğul vèrmez, nedendür?"

Dirse Han'ın *soylamada* söylediklerinden eşini çok sevdiğini ve kendisinden vazgeçemediğini, ancak çocuk sahibi olmak istediğini anlıyoruz. Bir kadının en önemli özelliklerinden biri onun doğurganlığıdır. Bu durumda metinde ũĤŵč şeklinde yazılmış olan kelimeyi "*döl: soy, nesep*" isim kökü ile ilişkilendirerek *dölek* okumak gerekir. Nitekim, Derleme Sözlüğü 1578'de *dölek*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kelimesinin Kayseri ve yöresinde “*çok ürün veren*” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Dede Korkut’ta ‘*döl al-*’ deyimini - bir yerde de olsa- geçmektedir:

Drs.31b.6: “**Dölin** almağdan şafān varısa, Şökli Melik, kara gözlü kızuñ varısa gêtür, Kazana vër. Mere kâfir, senüñ kızuñdan oğlı toğsun, siz anı Kazan Bege qarım koyasız”

Bu durumda ‘*verek dölek*’ kelimelerinin birlikte bir ikileme oluşturduğu ve ‘*doğurgan*’ anlamında kullanılmış olduğu söylenebilir: Hatunum, doğurganım.

Drs.19b.12, 57a.3, 104b.2 (ME 35.12, 110.3, 205.2) **beze miskîn**: düşün yoksul (ikileme)

“Beze miskîn umudu”

Yukarıdaki cümle, Dede Korkut’taki satır ve sayfa numaralarını verdiğim üç yerde geçiyor. Cümlede geçen “*beze miskîn*”in bir ikileme olduğu anlaşılıyor. Ancak, araştırmacılar bu ikilemeyi söz dizinlerinde iki ayrı yerde işlemişlerdir. Araştırmacıların Dresden nüshasında geçen örnekleri anlamlandırılması ve tercümesi şöyledir:

Araştırmacı	Anlam	Tercüme
M. Ergin	“beze (f.) zavallı, miskin, biçare, suçlu, günahlı” (DKKII: 45) “miskîn (ar. miskîn) miskin, zavallı” (DKKII: 215)	“Zavallının biçarenin ümidi” (1972: 28, 85, 161)
O. Ş. Gökyay	“beze (Fa.) fakir, yoksul, nasipsiz, ümitsiz.” (DKK: 175) “miskîn (A.) aslâ bir nesneye malik olmıyan, fakir, kahırlı, kahra uğramış, zayıf, halsiz, hasta, fakir, zavallı.” (DKK: 259)	“Yoksul kimsesizin umudu” (1995: 42, 74) “Yoksul güçsüzün umudu” (1995: 122)

Bu ikileme, Vatikan nüshasında beş yerde geçer. M. S. Kaçalın de Vatikan nüshası üzerine yaptığı çalışmada (2006) ikilemeleri şöyle okumuş ve sözlükte her iki kelimeyi ayrı madde yaparak aşağıdaki anlamları vermiştir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Okuma	Anlam
“beze miskin umudu” (Vat.79b.9-10)	“beze (<Fa. baza) âciz” (KBO: 310)
“beze miskin ümîdi” (Vat.84a.6, 91b.8, 101a.5)	“miskîn: (<Ar. s-k-n) yoksul” (KBO: 323)

Bu durumda araştırmacıların sözlükte kelimelere verdikleri anlamlarla tercümelerinin çeliştiği açıkça görülüyor. Her iki nüshada ikileme olan bu şeklin söz dizinlerinde “*beze miskîn: düşkîn yoksul*” şeklinde işlenmesi ve tercümenin buna göre yapılması gerekir.

Drs.29a.5 (ME 54.5) Metinde fazladan yazılmış kelime: **bêli**

→ < >

“Boyı uzun bêli ince Borla Hâtûn” → “Boyı uzun **bêli** < > Borla Hâtûn”

Bugüne kadar araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen *bêli* kelimesinin önünde yazılmamış bir sıfat (*ince*) bulunduğunu düşünerek ‘*bêli ince*’ şeklinde tamir ederek okumuşlardır:

“Boyı uzun bêli [ince] Borla Hâtûn”

Ancak Borla Hatun’un adı Dede Korkut’ta toplam 13 defa geçer ve 10 örnekte sadece *boyı uzun Borla Hatun* şeklinde anılır:

Drs.21a.8: “Kırk ince bêllü kızıyla **Boyı uzun Borla Hâtun** yesîr gêtîdi.”

Drs.25b.12: “Kırk ince bêllü kızıyla helâlûñ **Boyı uzun Borla Hâtun** ağlayuban şundan geçdi,”

Drs.27b.5: “**Boyı uzun Borla Hâtun**ımı gêtürüp şağrak sürdürmek gerek”

Drs.27b.6: “**Boyı uzun Borla [Hâtûn]** bunu eşitdi, yüregiyile cânına odlar düşdi.”

Drs.28a.4: “**Boyı uzun Borla Hâtûn**, oğlınuñ yamacına geldi”

Drs.31a.7: “Kırk ince bêllü kızıla Boyı uzun Borla Hâtun gêtürmişüz”

Drs.58a.4: “Kazan Begün hatunı Boyı uzun Borla [Hâtun] kağdı, eydür”

Drs.69b.4: “**Hân kızi Boyı uzun Borla Hâtun**

Şazanuñ geldügin eşitdi.”

Drs.76a.6: “Meger, hânım, **Boyı uzun Borla Hâtun** oğlancuğını ağıdı”

Drs.78b.1: “Boyı uzun Borla Hâtun kara tuğın kâfirün kılıcladı, yere şaldı.”

Diğer üç örnekte ise sadece *Borla Hatun* şeklinde anılır:

Drs.30b.12: “Kırk ince bêllü kızıla Borla Hâtun gêtürübdürürsin,”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

Volume 3/7 Fall 2008

Drs.58a.7: “**Borla Hatun** eydür”

Drs.59a.9: “**Borla Hatun** eydür”

Bu durumda yukarıdaki cümlede üzerinde durduğumuz *beli* kelimesinin metne fazladan girmiş olduğu anlaşılıyor ve tamlamanın “*Boyi uzun < > Borla Hatun*” şeklinde okunması uygun görünüyor.

Drs.54a.5, 7, 8 (ME 104.5, 7, 8) *buluş-* fiilinin kullanıldığı anlamlar

“Beyrek adlı bir yigide buluşmaduğmı?”

Ergin, söz dizininde *buluş-* fiili için “*buluşmak, rastlamak, karşılaşmak*” (DKKII: 61) anlamlarını vermiştir. Gökyay, fiile “*karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlaşmak, görüşmek, bir araya gelmek*” (DKK: 181) anlamlarını vermiştir. Bu anlamların bir kısmı doğrudur ancak verilen anlamlar bütün örnekleri kapsamamaktadır.

Dede Korkut’ta *buluş-* fiili toplam altı yerde geçer: Yukarıdaki cümle, aynı soylamada üç defa geçer ve bu cümlede fiil *karşılaşmak* anlamında kullanılmıştır. Beyrek’in kız kardeşi, ozan kılığında girmiş olan ağabeyine “*Beyrek adlı bir yiğitle karşılaşmadın mı?*” diye soruyor.

Fiilin bir örneği *görü-* anlamında kullanılmıştır. Deli Dumrul, eşiyile görüşmek için Azrail’den şöyle izin ister:

Drs.85a.2: “*Hasretüm vardır, buluşayım*”

Fiilin bir örneği anlatıcı ozan tarafından *kavuş-* anlamında kullanılmıştır.

Drs.108a.5: “*İki hasret birbirine buluşdılar*”

Fiilin bir örneği de Basat tarafından *çarpış-* anlamında kullanılmıştır.

Drs.114a.6: “*Begler, kardeş oğrına Depegöz ile buluşuram, ne buyurursuz?*”

Bu örnekle ilgili olarak Türkiye Türkçesinde *karşılaşma* kelimesinin *müşabaka* anlamında kullanıldığını da hatırlatmalıyız.

Drs.54b.13 (ME 105.13) **virürler, vürür[ler]** → girür

“*Dügünde elüme kaftan cûwĎyĎw vürür → cûwĎZs girür, gerü kaftanuğuz vëreyim*”

Bugüne kadar araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen ve *cûwĎyĎw* şeklinde yazılmış olan problem kelimeyi *virürler* veya *vürür[ler]* şeklinde tamir ederek okumuştur.

Yukarıdaki cümle, Vatikan 78b.5’te şu şekildedir:

“*Dügünde kaftan elüme girürse, gene kaftanıuğuzı vëreyin*”

Bu cümlede *ele gir-* deyiminin ‘*elde edilmek*’ anlamında kullanıldığı açıkça görülüyor. Deyim günümüzde Türkiye Türkçesinde *ele geç-* şeklinde yine ‘*elde edilmek*’ veya ‘*yakalanmak*’

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

anlamlarında kullanılmaktadır. Buna göre Dresden 54b.13'te geçen bu cümlede de aynı deyim geçmiş olmalı ve tamir yukarıda gösterilen şekilde yapılmalıdır. Deyimin Dede Korkut'un başka yerlerinde geçen örnekleri de bu tamirin doğruluğunu gösteriyor:

Drs.52b.2-3: "...bir atdur **elüme girdi**. Eleteyim, şaklayayım"

Drs.73a.3: "Çarı düşmen tatar oğlu **elümüze girmişiken** cezâyıla öldürelüm"

Drs.81a.8: "Al kıanatlu 'Azrâyil menüm **elüme girse** öldüreydüm"

Drs.81b.3: "men seni gëñ yërde isteridüm, țar yërde eyü **elüme girdüñ** olamı?"

Drs.140b.9, 141a.10, 141b.10, 142a.6 ve 142b.2: "**Elüğe girmiş iken**, mere kâfir, öldür meni yitür meni"

Drs.57b.1 (ME 111.1) **kul karavaş** (ikileme)

"Çetirli otaqmı dilersin, **kul karavaşmı** dilersin..."

Yukarıdaki cümlede geçen ikilemenin her iki nüshada geçtiği diğer yerler ve kullanılış şekilleri şöyledir:

Drs.59b.1: "Hân kızınuñ evinde **kul halâyık** dükenmiş"

Drs.61a.2: "**Kulum halâyıgum**, saña kırnağ olsun"

Drs.89a.11: "**Kul karavaş** gêtüreyim, hüner göstereyim."

Vat.81b.3: "Hân kızınuñ evinde **kul karavaş** kıalmayup"

Vat.82b.6: "**Kulum kalâyıgum**, saña kırnağ olsun"

Drs.59b.3 (ME 115.3) ırnağ yonuñ → ırnağ yunuñ

"[Hân kıızı sensin beli]

Men bu yërden gëdeli delü olmış,

(13) san delim ağca kırlar yağmış, dize yêtmiş,

Hân kızınuñ evinde **59b** (1) kul halâyık dükenmiş,

Maşraba almış, şuya varmış,

Bileginden (2) on parmağımı şovuk almış,

Kızıl altun gêtürüñ, hân kızına (3) ırnağ tũÿÿ yonuñ → yunuñ,

'Ayb-luca hân kıızı, ere varmak 'ayb olur"

Yukarıdaki soylamanın sonunda geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiil araştırmalarda hep *yon-* kökü ile ilgili olarak düşünölmüş ve *yonuñ* şeklinde okunmuştur. Fiilin araştırmacılar tarafından *yonuñ* şeklinde okunmasının sebebi önündeki *ırnağ* kelimesi olmalıdır. Fiilin doğru şekilde tespiti için soylamadaki diğer dizelerin konusuna, söyleniş sebebine bakmak, ne anlam ifade ettiğini bilmek ve önceki, sonraki olayları hatırlamak gerekiyor. Soylamanın başında Beyrek şöyle diyor:

"Ben buradan gideli fırtına çıkmış,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Çokça karlar yağmış, dize yetmiş,
Han kızının evinde kul hizmetçi kalmamış,
Su testisi almış, suya gitmiş,
Bileğinden on parmağını soğuk almış (üşütmüş)”

Banı Çiçek, oynamaya kalkmadan önce yenlerini çekerek ellerini gizlemiştir. Beyrek, Banı Çiçek'in bu davranışını -yukarıdaki sözleriyle- üşümüş olmasına bağlayarak yorumlamıştır. Yani aslında bu davranışı yorumlayarak alttan alttan Banı Çiçek'i eleştirmektedir. Şimdi sormamız gereken soru şudur: Banı Çiçek oynarken neden ellerini saklamıştır? Bu sorunun cevabı soylamanın hem öncesindeki hem sonrasındaki olaylarda vardır. Hikayenin başında Beyrek, Banı Çiçek ile at ve ok atma yarışı yapmış, güreşmiş daha sonra kendisini *üç öpüp bir dişlemiş*, parmağına nişan yüzüğü geçirmiştir. Oysa Beyrek'in yüzüğü hala Yalancı oğlu Yaltacuk'a varmak üzere düğünü yapılmakta olan Banı Çiçek'in parmağında durmaktadır. Banı Çiçek, yüzüğün görünmesini istemediğinden ellerini saklamaktadır. Nitekim Deli ozan kılığındaki Beyrek, bu soylamadan sonra, Banı Çiçek'in soruları üzerine, başka soylamalar ile bütün olup bitenleri tek tek sayar, kendisine ait olduğunu söyleyerek Banı Çiçek'ten yüzüğünü ister. Kız, yüzüğün Beyrek'e ait olmadığını yüzükte nişanlar bulunduğunu söyler ve Beyrek'ten nişanları saymasını ister. Beyrek de kendisiyle yarıştığını, güreştiğini ve onu öperek parmağına yüzüğü geçirdiğini şöyle söyler:

Drs.60a.6-12: “Alan şabāḥ, ḥān kıızı, yèrümden ṭurmadummi?
Boz aygıruḡ bêline binmedümmi?
Senüḡ evüḡ üzerine şıḡın gèyik yıḡmadummi?
Sen meni yanuḡa kıḡırmaduḡmı?
Senüḡile meydānda at çapmaduḡmı?
Senüḡ atunı menüm atum geçmedimi?
Oḡ atanda men senüḡ oḡunı yarmadummi?
Güreşde men seni baş[ma]dummi?
Üç öpüp bir dişleyüp
Altun yüzüḡi barmaḡuḡa geçürmedümmi?
Sevişdüḡün Bamsı Beyrek men degülmiyem?”
O halde Beyrek, soylamadaki şu dizelerde ne demek istiyor?
“Kızıl altun gètürün, ḥān kıızına ṭırnaḡ yunuḡ,
'Ayb-luca ḥān kıızı, ere varmaḡ 'ayb olur”

Şimdi de şu sorunun cevabını araştırmak gerekiyor: *Kızıl altın* getirilmesi ile tırnağın yıkanması arasındaki ilgi nedir? Banı Çiçek neden ayıplıdır, ayıplı şekilde ere varmak ne demektir?

Yukarıda belirttiğim gibi Banı Çiçek'in ayıbı, Beyrek'in takmış olduğu nişan yüzüğü parmağındaiken başka bir erkeğe varacak olmasıdır. Beyrek, bu nedenle Banı Çiçek'in parmağındaki yüzük

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

durduğu sürece evlenemeyeceğini, yüzüğü çıkarması ve başka bir yüzük takması gerektiğini, nişanlı bir han kızının başka bir erkekle evlenmeye kalkışmasının ayıp olduğunu söylüyor.

Araştırmacıların fiili *yonuş* şeklinde okumasının sebebi önündeki *tırnaş* kelimesinin bulunmasıdır. Oysa soylamanın bu kısmı Vatikan 81b.4-5'te şöyle geçer:

“Kızıl altun götürün, barmaş yunayım,
Aş gümüş götürün tırnaş yunayım
‘Ayıbluca hân kıızı, ere varmaş ‘ayb olur”

Parmak için *yonmak*'tan söz edilemeyeceğine göre metinde fiilin *yun-* olması gerektiği açıktır. Ayrıca burada ‘*ayb* kelimesi nedeniyle *aybın yıkanması* veya *aybın temizlenmesi* gibi bir düşünce üzerinde de durmak gerekiyor. Buradaki ‘*ayıblu* kelimesi ise *kusurlu* anlamındadır ve Banı Çiçek için söylenmiştir; kendisinin aybı ise nişanlı olduğu halde başka bir erkeğe varacak olmasıdır. Dede Korkut'ta kelimenin bu anlamı ile ilgili diğer örnekler şunlardır:

Drs.59a.3: “Daşı ‘aybuş açaram, bellü bilgil”

Drs.59a.7: “olanca ‘aybumuzu [başumuza] kaşdı.”

Drs.59b.5: “Mere delü ozan, men ‘ayblumıyam kim maşa ‘ayb koşarsın”

Beyrek'in burada parmaktaki ayıbı yıkamak için *kızıl altın* istemesi kendisine ait yüzüğü istemesi ile ilgilidir. Beyrek kızdan aybı olan nişan yüzüğünü çıkarmasını ve başka bir yüzük takmasını istiyor.

Drs.96b.8 (ME 189.8) *terkisi bağı* → *terkeşi bağı*

“Akıncıların *zÉşĐÁ* terkeşi bağı, üzengüsü kayışı üzilür, dikmege gerek olur,”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi “*terkeş*” okumuş ve “*terkeş, ok kuburu, sadak, okluk*” (DKKII: 288) şeklinde anlam vermiştir. Ergin, cümleyi “*Akıncıların okluğunun bağı, üzengisinin kayışı kopar, dikmek için lâzım olur*” (1971: 148) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay, kelimeyi “*tirkeş*” (DKK: 91.24) okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır (DKK: 293). Tezcan ve Özçelik ise, kelimedeki yazım yanlışlığı yapılmış düşüncesiyle, “*terkisi*” şeklinde okumuşlardır. Tezcan, yazdığı notta konuyla ilgili olarak şu görüşe yer veriyor: “...buradaki sözcüğün *zÉşĐÁ* terkisi olması gerektiği açıktır; yine bir çekimleme yanlış karşındayız; ‘Akıncıların terkisinin bağı, üzengisinin kayışı kopar’ Terki bağı eyerin arkasından iki yana sarkan, hafif şeylerin bağlandığı kayışlardır.” (DKON: 263).

Bence burada bir yazım yanlışlığı yoktur. Hem kelimenin yazılış şekli hem de sözün gelişi cümlede *akıncıların terkeşi bağı* ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

üzengüsü kayışı olmak üzere iki tamlama bulunduğunu gösteriyor. Nitekim, bir okluğun da bağı olmalıdır.

Ayrıca, kelimenin Vat.59a.5'teki yazılışı ve hareketlenişi de Dresden'e uygundur. Bu durumda Ergin'in okuyuşunun ve tercümesinin doğru olduğu anlaşılıyor.

Drs.107a.2 (ME 210.2) güç et-: zulmetmek

“Yücelerden yücesin,
Kimse bilmez nécesin,
‘Azîz Tangrı
[Sen] anadan toğmaduñ,
Sen atadan olmaduñ,
Kimse rızkıñ yemeduñ,
Kimseye **güç étmeduñ**,
Kamu yérde aħadsin,
[Sen] Allāhu şamedsin”

Ergin, tercümesinde yukarıdaki *soylamada* geçen “*Kimseye güç étmeduñ*” cümlesini olduğu gibi vermiş ve dipnot düşerek “*zor göstermedin*” (1971: 165) açıklamasını yapmış; söz dizininde ise “*güç: güç, kuvvet, zor*” (DKKII: 129) açıklamalarına yer vermiştir. Gökyay da tercümesinde cümleyi olduğu gibi vermiş (1995: 124) ve söz dizininde “*güç etmek: güçlük çıkarmak; zorlamak; zulmetmek, gadretmek*” (DK: 216) açıklamalarına yer vermiştir.

Deyim, Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki cümlede geçiyor. Bu nedenle söz dizininde *güç et-* şeklinde işlenmeli, metinde hangi anlamda kullanılmışsa o anlam verilmeli ve ona göre tercüme edilmelidir. Tarama Sözlüğü 1846'da deyim anlamı “*zulmetmek, gadretmek*” şeklinde tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacıların dikkatinden kaçmış olmalı. Sözlükte verilmiş olan birçok örnekten biri şudur:

“*Başın kes güç idenlerin Hak bilür ki zulmedene zulm igen adl olur*” (TarS: 1846)

Marzubān-nāme Tercümesi'nde şöyle bir örnek geçer:

“*Ademiler arasında ākil kimdür? Dindar eyitdi: Çün aña güç ideler ol tahammül ide ve eli altındağına tevazu merhamet ide.*” (Korkmaz 1973: 231)

Bu durumda yukarıdaki cümlelerin “*Kimseye zulmetmedin*” şeklinde tercüme edilmesi gerekir.

Drs.114b.8 (ME 225.8) ol-: bulunmak

“*Babasınuñ anasınuñ elini öpdü, helâllaşdı, hoş kалуñ, dedü. Depegöz olduğı Salāhāna Kayasına geldi*”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Daha önce Drs.7a.10 notumda ‘ol-’ fiilinin ‘bulunmak’ anlamında kullanıldığını örnekleri ile vermiştim. Fiilin yukarıda verdiğim altı çizili tamlamada geçen cümlede de bu düşüncemi destekleyen güzel bir örneği geçmektedir. “*Depegöz olduğu Şalâhâna Kayası*” tamlaması,z “*Tepegöz’ün bulunduğu...*” şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.124a.7 (ME 244.7) -duğundan (zarf-fiil)

“Alaca atlu Şökli Melik kıtı puşmuş,
Puşduğundan kıra tağlara tuman düşmüş.”

Tezcan, yukarıdaki metinde ve Drs.125b.13’te “pus-” okunacak şekilde yazılmış olan kelimenin yanlış yazılmış olduğunu, kelimenin “pus-: öfkelenmek” olması gerektiğini tespit etmiştir (DKON: 333 ve 336-337). Burada “puşduğundan” şeklinde kullanılmış olan kelimedeki *zarf-fiile* dikkat çekmek istiyorum. Ergin (DKKII 1991) ve Cemiloğlu (2001), “-duğundan” *zarf-fiilini* işlememiştir.

Drs.137a.10, 147a.8 (ME 270.10, 290.8) **elinden al-**: kurtarmak

“[Segrek] kıanlı kâfir **elinden** kıartaşcuğın kıartup aldı” ve

Drs.147a.8: “[Uruz] kıanlı kâfir **elinden** babasını kıartup aldı.”

Yukarıdaki iki örnekte ‘elden al-’ deyimini kurtarmak anlamında kullanılmıştır. Başka yerlerde ise DERY dengi olan ‘elden kurtul-’ deyimini kullanılmıştır:

Drs.45a.2-3: “Yâ pes nece **kurtulduğ**, Deli Kıarçaruğ **elinden**?”

Drs.81a.9: “yahşı yigidüğ cânın anuğ **elinden kıurtaraydım** deridüğ.”

Drs.139b.8-9: “Anuğ **elinden** ne ölümüz ne dirümüz

kıurtulurımış.”

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

CEMİLOĞLU, İsmet (2001), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

DerS: *Derleme Sözlüğü* (1965-1979) I-XI c., Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

Drs.: Dede Korkut’un Dresden nüshası.

ERGİN, Muharrem (1971), *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.

ME: Ergin, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- Kurumu yayınları: 169, Ankara.
- DKKII:** Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÖKYAY,** Orhan Şaik (1995), *Dede Korkut Hikâyeleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- DKK:** Gökyay, Orhan Şaik (2000), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KAÇALİN,** Mustafa S. (2006), *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ,** Zeynep (1973), *Marzubân-nâme Tercümesi*, Dil ve Tarih-Coğraya Fakültesi yayınları: 219, Ankara.
- ÖZÇELİK,** Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZÇELİK,** Sadettin (2006), *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZÇELİK,** Sadettin (2007), “Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VII/1*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, s.97-109.
- DKON:** Tezcan, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi yayınları: 1457, İstanbul.
- TEZCAN,** Semih; Boeschoten, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi yayınları: 1441, İstanbul.
- TarS:** *Tarama Sözlüğü* (1977), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Vat.:** Dede Korkut’un Vatikan nüshası.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*